

SZAKIRODALOM-FELDOLGOZÁS A TANSZÉKEN

KARSAY Ferenc

Térképtudományi és Geoinformatikai Tanszék
Eötvös Loránd Tudományegyetem

A tudományos kutatás – bármilyen szakterületen folyjék is – nem nélkülözheti azt az *előkészítést*, ami a korábbi eredmények áttekintéséből, feldolgozásából és értékeléséből áll. Ehhez a vonatkozó szakirodalom összegyűjtése, folyamatos figyelemmel kísérése és rendszerezett összefoglalása szükséges. Hozzá tartozik az annotáció (tartalmi kivonatolás, megjegyzetelés), a recenzió (ismertetés, értékelő bemutatás) megfelelő formáinak kialakítása és esetleg ezeknek mások számára közreadása. Szükség van a források, adatok, megállapítások és a fellelhető dokumentáció alapos ellenőrzésére is. Ezt követheti a saját véleménynek a kialakítása, a következtetések levonása és a további kutatás irányának kijelölése. A kutatás-fejlesztésnek ebben a vázolt előkészítésében, majd későbbi folyamatában is, jelentős szerep jut a *szervezett, célirányos és szakszerű szakirodalom-feldolgozásnak*. Ez a Térképtudományi Tanszéken megalakulásától kezdve fontos külső és belső igényként jelentkezett és vezetői, munkatársai mindenkor nagy súlyt helyeztek arra, hogy e követelménynek meg is feleljenek. Érdemesnek látszik a továbbiakban ennek áttekintése és eredményeinek számbavétele.

A szakirodalom összegyűjtésében és feldolgozásában elsősorban a tanszék vezetői jártak elől jó példával. Különösen sokat köszönhet szakterületünk *Irmédi-Molnár László* alapító professzor ez irányú munkásságának, fáradhatatlanságának és szorgalmának. Indíttatása fiatal egyetemi éveiben, majd tanársegéd korában a Cholnoky és Kogutowicz professzorok mellett szerzett ismereteiből és a Honvéd Térképészeti Intézetben hosszú ideig betöltött szerkesztői tapasztalataiból fakadt. Tanulmányaiban elsőként irányította rá Mikoviny Sámuelre, Tóth Ágostonra, Karacs Ferencre, Kőrösi Csoma Sándorra és Reguly Antalra a figyelmet. Lázárral, Kogutowicz Manóval és Kőszeghy Martony Károllyal kapcsolatos cikkei úttörő jellegűek és további kutatásokra ösztönzőek voltak. Az első volt hazánkban, aki önálló egyetemi előadásokat tartott „Térképtörténet” címmel, a hallgatók számára vizsgakötelezettséggel. Tudományos fokozatát is a magyar térképtörténet fontos forrásait feltáró tanulmányaival és ezzel a témával foglalkozó disszertációjával szerezte. Elképzelni is nehéz, hogy ezekhez és a több előadott tantárgyához mennyi anyagot kellett összegyűjtenie, feldolgoznia. Nemcsak a magyar szerzők bibliográfiái adataival foglalkozott, de 1970-ben megjelent Térképalkotás c. tan- és kézikönyvében az egyetemes kartográfia-történetnek szinte a bibliográfiája is megjelenik.

Stegena Lajos professzor átfogó ismereteivel és nemzetközi áttekintéssel volt nagy művelője a hazai és a külföldi térképtörténetnek. Vezetése során sokat tett annak érdekében, hogy a Tanszék tevékenysége és szakterületi értékes eredményei egyre szélesebb körben váljanak ismertté a hazai tudományos körökben és a szakmai közéletben. Ezt szolgálta elsősorban térképtörténeti tankönyve (az első magyar nyelvű egyetemes térképtörténeti tankönyv [1982], négy kiadásban) és az általa szerkesztett Lázár-térképről szóló angol nyelvű

tanulmánykötet (1971) a faksimile-kiadvánnyal. Ezek mellett több könyve is napvilágot látott: „A magyar térképészet kezdetei” (1976), a „Magyarország térképei a mohácsi vész előtt” (1991) és a „Tudományos térképezés a Kárpát-medencében 1918” (1991) címűek. Tanulmányaiiban a minőszi térképészerű ábrázolásokról, a Thera-szigeti freskókról, hazánk XV. és XVI. századi Olaszországban található térképeiről és Ausztrália felfedezésének térképeiről is írt. Ő is, mint elődje, számos tematikus térkép szerzője volt és szerkesztette a Térképtudományi Tanulmányokat (a *Studia Cartologica*-t). Ezek a területeken megfelelő irodalmi áttekintés nélkül nem lehetett volna érdemleges alkotásokat létrehozni.

A korábbi tanszéki hagyományokat követte ezen a területen is *Klinghammer István* akadémikus, aki tanszékvezetőként és az ELTE rektoraként is nevet szerzett itthon és külföldön a magyar kartográfiának, hiszen a Nemzetközi Térképészeti Társulás keretei között és a Német-Osztrák-Svájci Térképtörténészek Egyesületének tagjaként, valamint négy nyugati egyetemen vendégtanárként számos előadást tartott, illetve képviselte szakterületünket. A tematikus kartográfia ábrázolási módszereinek és az automatizált, digitális térképészeti modellezés elméletének kidolgozása mellett számos értekezése készült a térképtörténet tárgykörében. Új szempontokat vetett fel a mezőgazdaság, a földrajzi szemléltetés (iskolai földrajz oktatás), a környezetvédelem és a földtantudomány hazai térképeinek történetével kapcsolatban. A napjainkig megírt nyolc könyvében és négy könyvrészletében is, különösen a „Földünk tükre a térkép” című Papp-Váry Árpáddal együtt írt alapműben és „A föld- és éggömbök története” címűben, jelentős irodalom-feltárással találkozunk. „A kartográfia kialakulása napjainkig” címet viselő akadémiai doktori disszertációja pedig a magyar és a világ kartográfiai tudománytörténetének igényes összefoglalása a kezdetektől a digitális tematikus térképek szerkesztéséig – a legkorszerűbb elméleti kartográfiai értekelés szempontjai szerint gazdag forrásismertetéssel. Mindezek és azok az atlaszok, térképek, amelyek szerkesztésében részt vett, nem jöhettek volna létre körültekintéssel és alaposággal összegyűjtött szakirodalom feldolgozás nélkül.

Kissé bővebb kifejtést igényel oktatói munkája és térképészképzési tevékenysége. A professzor jelentős mértékben járult hozzá az egyetemi térképész alapképzés megindításához (jegyzetek írásával, az oktatott tárgyak tartalmára vonatkozó szakcikkekkel stb.). Visszaemlékezéseim szerint már mint asszisztens, figyelemre méltó felkészültséggel és manuális készséggel működött közre Irmédi-Molnár professzor és Turner István dombortérképei megszerkesztésében és a Füsi-féle nagy méretű műanyag földgömb létrehozásában. Itt szerzett tapasztalatait hasznosította a gyakorlati oktatás megtervezése és végrehajtása során. Később pedig már professzorként megszervezője volt az Egyetem szakterületi doktorandusz iskolájának. A térképész alapképzéshez is, de különösen a doktorandusz program vezetéséhez, alapos tudománytörténeti és szakmatörténeti ismeretek kellenek. Nem lehet lépést tartani a tudomány fejlődésével, ha nincs kellő kitekintés az európai térképészképzésre, a korszerű irányzatokra és a felmerülő elméleti problémákra. Nem lehet e nélkül kinevelni fejlett adatgyűjtési- és feldolgozási eljárások szolgáltatását végző szakembereket, még kevésbé megszerettetni velük szakmánkat. Ez még inkább fennálló követelmény, ha a professzor az Egyetem rektora is! Nemcsak a professzor nyilatkozatai¹ és publikációi, hanem a tények és adatok (a tanszék szellemisége, a több mint 40 kutatási téma kidolgozása, stb., ami vezetése alatt létrejött, illetve megvalósult) is azt mutatják, hogy e követelményeknek eleget is tett.

A tudomány és a technika fejlődésében sincs megállás. A mikroelektronika térhódítása, az elektronikus távérzékelés és a számítógépes grafika belépése a térképészetet, főleg pedig a tematikus kartográfiát is gyökeresen új módszerek kialakítására sarkallta. A Tanszéken ennek az „átalakulásnak” az élén *Zentai László* egyetemi docens áll, aki 2005 óta tanszékvezető. Előadásai, gyakorlati iránymutatásai révén hallgatói a legkorszerűbb térkép-elállítási technológiák kidolgozását sajátíthatták el. Több, számítógép alkalmazását felhasználó eljárást dolgozott ki, amelyek nemcsak a tanszék „laboratóriumaiban”, de más

együttműködő cégeknél, vállalkozásoknál is gyakorlati bevezetést nyertek. Tevékenysége egyaránt elméleti és gyakorlati. Előbbiről tanúskodnak „Számítógéppel támogatott kartográfia” címmel futó egyetemi előadásai, a számítógéppel segített térképszerkesztés témájú kandidátusi, az „Output orientált digitális kartográfia” című akadémiai doktori értekezése, a „Számítógépes térképészet” c. könyve (2000) és a Digitális kartográfia c. továbbképzést szolgáló egyetemi jegyzete. Ezek gyakorlati alkalmazását jelenti technológiailag a Teleki-Rónai-féle Közép-Európa atlasz fakszimile kiadása (1993), valamint tartalmilag és szerkesztési szempontból is a „Magyarország közigazgatási atlasza 1914”. Emellett további atlaszok irányító szerkesztőjeként is dolgozott, köztük pl. az „Elkerülhető halálokok atlasza” vagy a „Budapest információs atlasza” összeállításában.

Nem lehet eléggé bizonygatni, hogy ezek milyen nagy szellemi energia és hosszas előkészítő kutatási idő befektetését igényelték. A docens publikációiban népszerűsítette a hálózati (internetes) térképkészítést is – felhíva a figyelmet annak szélesebb körű alkalmazására is.

*

A Tanszéknek nemcsak a vezetői, hanem szinte minden munkatársa is alkalmazta saját vagy kutató csoportja munkájához a szakirodalom feldolgozásnak valamelyik módszerét².

A szakmatörténeti munkák sorában e sorok írójának az a CD-je érdemel még említést, amely a „Térképészeti műszerek története Európában 1789-ig” címet viseli. Létrehozásának elsődleges célja az volt, hogy a hallgatóknak, olvasóknak olyan ismereteket nyújtson, amelyek birtokában be tudják helyezni a történeti korokba az egyes térképészeti és felmérési műszerek megjelenését, átláthassák a csillagászati, geodéziai, topográfiai és kartográfiai tevékenység technikai hátterét és a műszerek használatát. A nem műszerkatalógus jellegű összeállítás bepillantást nyújt a kultúrtörténetbe és inspirál a műszerek fejlődésének tanulmányozására.

Ugyancsak *Karsay Ferenc* elindított egy sorozatot „A nemzetközi geodézia és kartográfia jeleseinek lexikona” címűt. Ez a legkiválóbb kartográfusok, geodéták, szakterületi vezetők, gyakorlati szakemberek, műszerszerkesztők és szolgáltató cégek életrajzát, munkásságát tartalmazza (nemzetiségi csoportosításban) *irodalmi tevékenységük vagy említettségük alapján*. Eddig két kötete jelent meg, az egyik a magyarokat mutatja be CD-n (mintegy 6000 személyt), a másik a kartográfia és a geodézia ókori, középkori és újkori európai klasszikus szereplőit.

A szerző felismerte, hogy a tudományos kutatások előkészítésének első lépcsője sokkal hatékonyabb, ha a feldolgozás valamilyen intézményes formában, az egész szakterületre vonatkozóan egységesen – minden szakember számára használhatóan – történik. A magyar térképészek és geodéták ezért szakbibliográfia elkészítését határozták el (1958). Ez publikációknak – könyveknek, tanulmányaiknak (cikkeknek, disszertációknak, kutatási jelentéseknek, beszámolóknak, konferencia-anyagoknak, életrajzoknak), atlaszainak, az oktatási intézmények jegyzeteinek, a legfontosabb térképeknek, szabványoknak, rendeleteknek – mintegy 30 000 tételből álló – *címleírását* tartalmazza. Eddig öt kötete jelent meg, közülük kettő CD-n. A CD-ről az egyes tételek lehívhatók szerzők, évszámok, tárgyszavak és a címben előforduló minden szó alapján. Ezt a Magyar Földmérési, Térképészeti és Távérzékelési Társaság adta ki, s létrehozásában tanszéki munkatársak is részt vettek. Szerkesztőjük Bendefy László és Karsay Ferenc, a szerzők között találjuk *Verebiné Fehér Katalin* dr-t is. Az ilyen összefoglaló kiadványnak az a célja, hogy a mai információ-áradatban 1. ne legyen szükség elejétől kezdve minden forrást (pl. könyvtárakban) felkutatni, 2. a kapott forrásanyag már eleve legyen szelektált, valamilyen értékelés szerint kiválogatott, tehát az értéktelen anyag átolvasása vagy tudomásul vétele ne vegye el a kutató idejét, 3. ugyanazon célból ugyanakkor tartalmazzon valamilyen

klasszifikációt (szakrendi osztályozást, elkülöníthetőséget), 4. ha szükséges, akkor benne a fontosabb szerzőktől származó publikációk *mindegyike* megtalálható legyen, 5. egyes szerzőkről mutasson fel életrajzi adatokat is.

A Tanszéken a szakmátörténeti stúdiumokat vezető kollegánk, *Török Zsolt* docens nevéhez és munkásságához is figyelemre méltó szakirodalom feltárás és feldolgozás fűződik. Ez kitérünk egyrészt „Elméleti kartográfia” és „Térképtörténet” című meghirdetett egyetemi előadásából, másrészt „A térképi modell dialektikája” (1987), „A kartográfiai modellezés ismeretelméleti szempontú vizsgálata”(1986), a „Social context” (1993) és más tanulmányaiból. Egészen új (filozófiai) szemléletet vitt be a térképészet oktatásába, mert a térképtudomány számára kidolgozta a kartográfiai modellezés elmélete ontológiai (létkutatási) megalapozását. Ezzel megadta szakterületünk egységes szemléletének és szakmai önállóságának kereteit, illetve a vizuális tradíciókhoz és a történeti kognitív tudományokhoz. Beható ismereteket foglalt össze a kartográfiai kommunikáció és a kartográfia társadalmi szerepére vonatkozóan és meghatározta szakterületünk dinamikus fejlődésének mozgató rugóit. Fontosabb publikációi: *Kartográfia-történet* (1992), *A Kárpát-medence térképezésének története* (1997) (könyvrészletek), *Pest megye expo-atlasza* (1993), *A magyar térképészet kezdetei és a modern európai térképészet* (1995), *Bél Mátyás, Mikoviny Sámuel és a honismereti iskola* (2003), *Almássy László* (1989) (könyv). Behatóan foglalkozott eredeti térképek és földgömbök technológiájával, több faksimile kiadványt szerkesztett. Munkássága, aktivitása és előkészítő oktatási programjai nemcsak a Tanszék, hanem a magyar kartográfia nagy nyereségét is jelentik.

Márton Mátyás egyetemi docens szintén a kartográfia elméletének és a gyakorlatának neves szakembere, oktatója. Korábban a legnagyobb magyar kartográfiai vállalat osztályvezetőjeként is számos térkép és atlasz megalkotója vagy szerkesztőbizottsági tagja. A Tanszéken atlaszkartográfiát, üzemszervezést, tematikus kartográfiát, térképszerkesztést és -tervezést ad elő. Társszerzője a „Térinformatikai alapismeretek” c. egyetemi jegyzetnek (1994), egyik szerzője a Közép-Európai Atlasz faksimile kiadásának és az *Elektronikus Világatlasznak* (1994). Szintén tudós művelője a térképek névrajzáinak, szerkesztője volt a hazai Földrajzi Névtárnak. Több tanulmányában foglalkozott tengeri névrajzzal, az óceánok térképezésével, domborzatával. Kidolgozta a Magyar Nagylexikon térképészeti címszavait, emellett más munkáiban is számos hasznos és oktatott hallgatói számára is fontos lexikológiai vonást találunk.

Györfly János docens főként matematikai, alkalmazott vetülettani és programozási területen műveli a kartográfia tudományát. Kiemelten foglalkozik a geokartográfiai vetületekkel, a matematikai statisztikával, illetve ezen belül a faktoranalízis tematikus kartográfiai alkalmazásával. Külföldi és hazai konferenciákon is lemerített eredményei alapos tudományos előkészítő munkára támaszkodnak.

A témakörünkben folyó kutatás és az oktatási gyakorlat elengedhetetlen feltétele a jól működő *könyv- és térképtár, valamint a reprográfiai háttér*. Ezek nemcsak tárolói, nyilvántartási és szolgáltatói feladatokat oldanak meg, hanem fontos tudományfejlesztési és oktatási szerepük is van. Nemcsak „kiadják” az anyagokat vagy sokszorosítanak, hanem tanácsokkal, közelebbi *információkkal* is ellátják a kutatókat, hallgatókat. Nemcsak „leltárba veszik” a beérkező új kiadványokat, de előzőleg figyelemmel kísérik azok kiadását, megjelentetését és mindent megtesznek azok beszerzése érdekében. Ez nemcsak az új kiadványok esetén követett módszer, de antik kiadványok, hagyatékok megszerzése érdekében is. – A könyvtárnak jelenleg több mint 20 000 könyvből és 10 000 térképből álló anyagát már Irmédi-László professzor kezdte meg gyűjteni, gyarapodását a Tanszék munkatársai később is fontos feladatként folytatták. Napjainkban a könyvtár működése és adminisztrációja csatlakozik a központiként működő Egyetemi Könyvtárhoz, amely pl. csak folyóiratokra évente 180 millió forintot fordít. Ezek jó része az országban csak itt található meg. Az Egyetemi Könyvtár országos hírű régi könyv- és térképgyűjteménnyel is

rendelkezik, de a tanszéki könyvtár gyűjteménye sem kicsi. Folyóiratból ma is 16 külföldi és 10 magyar folyóirat található itt, egy részük témafigyeléssel. A táruk zavartalan működése elsősorban Verebiné dr. Fehér Katalinnak, okleveles térképésznek köszönhető. Ő nemcsak a tanszéken és az egyetemen belüli, hanem esetenként külső intézményeknél működő térképészeket és érdeklődőket is csak itt fellelhető anyagokkal, hasznos információkkal lát el.

*

Korunk tudományos, gyakorlati és gazdasági tendenciáival való összefüggésben a kartográfia szerepét az akadémikus Klinghammer István így határozta meg: „A hazai adat-hasznosítási vagy adatfelhasználási problémák és feladatok megoldása azon múlik, hogy a hazai felhasználói szervezetek és térképészszolgálatok az elektronikus képi adatok grafikus információkká történő gazdaságos átalakítását milyen mértékben tudják elvégezni és összekapcsolni a gazdasági élet, a közigazgatás és a tudomány különböző tartalmú és célú ágazati és földrajzi információs rendszereivel.”³ A tanszéki eredmények vázolt vonulata: a tudományok ilyen művelése és az azt előkészítő tevékenység, e kitűzött cél mielőbbi elérését szolgálja és garantálja.

Hivatkozások

- ¹ KARSAY F.: *Interjú az Eötvös Loránd Tudományegyetem Térképtudományi Tanszékének professzorával*. Budapest, 1997, *Geodézia és Kartográfia*, 10. sz. 11-14. p.
- ² KARSAY F.: *A magyar kartográfia szakmatörténetének elmúlt negyedszázada*. Budapest, 2005, *Geodézia és Kartográfia* 5. és 6. sz. 13-19. p, 19-25. p.
- ³ JOÓ I. – JOÓ I. ifj.: *Látogatás az ELTE rektoránál*. Budapest, 2000, *Geodézia és Kartográfia* 12. sz. 3-8. p.

